

บทที่ 5

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัยเรื่องบทบาทและคุณธรรมของราชภัฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท และในสังคมไทยนี้ ได้ศึกษาจากเอกสารที่เป็นคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา และฎีกา แห่งพระพุทธศาสนาเถรวาท ที่จัดพิมพ์เผยแพร่ทั้งภาษาบาลีและภาษาไทย ผู้วิจัยมุ่งประเด็นศึกษาระบบการปกครองที่มีพระราชามหากษัตริย์ทรงเป็นผู้นำมีราชภัฏสนองงาน โดยเจาะจงบทบาทและคุณธรรมของราชภัฏ จากเอกสารที่กล่าวถึงบทบาทและคุณธรรมของราชภัฏในสังคมไทย จากงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. บทสรุป

จากการศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับราชภัฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ได้ข้อสรุปว่า ระบบการปกครองที่มีราชภัฏ รับใช้สนองงาน เป็นระบบการปกครองที่มีพระราชา มหาราช หรือกษัตริย์ เป็นผู้ปกครองเป็นผู้นำ พระราชาทรงเป็นบุคคลที่กระทำให้ผู้อื่นพอใจ ส่วนมากเป็นบุคคลที่ทรงคุณธรรม เป็นแบบอย่างให้บุคคลได้ปกครองดำเนินตาม การปกครองส่วนมากเป็นแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ พระราชาทรงมีอำนาจสิทธิ์ขาด สั่งการทุกอย่าง โดยผ่านราชภัฏ มีการต่อสู้แย่งชิงดินแดนกัน พระราชาทรงนับถือพระพุทธศาสนา ทรงเป็นผู้ปล้ำบัลลังก์บำรุงพระพุทธเจ้า พระภิกษุสงฆ์ ทรงบรรลुकุณธรรม เป็นโสดาบันบุคคล เช่นพระเจ้าพิมพิสาร พระเจ้าปเสนทิโกศล พระเจ้ามหานามสากยราช ทรงอนุญาตให้ราชภัฏบรรพชาอุปสมบทในพระพุทธศาสนา จนเป็นราชภัฏที่ได้รับยกย่องว่าเป็นเลิศ หรือเป็นผู้เชี่ยวชาญ

ราชภัฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท มีหลากหลาย ทุกคนทุกฝ่ายได้รับการเลี้ยงดูจากราชสำนัก สนองงานหลายรูปแบบ ไม่มีกรกำหนดชัดเจน แต่สามารถแยกตามภาระงานได้ พอแบ่งสมัยแห่งพระราชาที่ราชภัฏสนองงานได้ ดังนี้

1. ราชภัฏในสมัยพระเจ้ามหาสมมต พระราชาองค์แรกที่มุนษย์ยุคแรกในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ได้ตั้งให้เป็นผู้สำเร็จราชการ ซึ่งต้องมีผู้สนองงานแน่นอน แต่มิได้มีการกล่าวถึง

2. ราชภัฏในสมัยอดีตกาล ที่ปรากฏในชาดกต่างๆ อันเป็นเรื่องการบำเพ็ญบารมี ในอดีตชาติของพระพุทธเจ้า ราชภัฏปรากฏนามที่เรียกขานชัดเจน พอจัดกลุ่มได้

3. ราชภัฏในสมัยพุทธกาล เป็นสมัยที่มีพระราชามหากษัตริย์ หลายรัฐซึ่งได้เข้ามา เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าและภิกษุสงฆ์ ปรากฏบทบาทในหลายด้าน พอจะจัดกลุ่มได้ ตามที่ ปรากฏในชาดกต่างๆ

ว่าโดยสรุป มีราชภัฏที่เป็นฝ่ายพัฒนารัฐ เช่น ราชภัฏฝ่ายที่ปรึกษา ราชภัฏฝ่ายตุลาการ ราชภัฏฝ่ายดูแลทรัพย์สิน ราชภัฏฝ่ายอบรมสั่งสอน ราชภัฏฝ่ายกระทำพิธีต่างๆ

มีราชภัฏฝ่ายรักษาความสงบ เช่น ราชภัฏฝ่ายรักษาความสงบภายใน ราชภัฏฝ่าย ปราบปรามชายแดน ราชภัฏฝ่ายการทหาร

ทุกฝ่ายล้วนสนองงานราชสำนัก แต่ก็มีราชภัฏตำแหน่งสูงมีราชภัฏตำแหน่งต่ำรับใช้ เช่นเดียวกับราชภัฏหรือข้าราชการในสังคมไทย

ราชภัฏมีคุณธรรม คล้อยตามผู้ปกครองหรือผู้นำ เช่น พระราชาทรงรักษาศีลบริจาคนิทาน ราชภัฏ ก็เจริญรอยตาม ดังปรากฏในกฎธรรมชาดก ราชภัฏได้บรรลุนิยามสูงสุดชั้น อรหัตตผล ต่ำสุดชั้นโสดาบัน หรือถือพระรัตนตรัยแบบอุทิศตนตลอดชีวิต

ส่วนราชภัฏในสังคมไทย พอสรุปได้ว่า ราชภัฏหรือข้าราชการ ในยุคแรกเป็นบุคคล ที่สนองงานราชสำนักแบบเดียวกับในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท เพราะในสังคมไทยได้รับ วัฒนธรรมที่มีพระราชาเป็นผู้ปกครองมาจากอินเดีย มีต่างอยู่บ้าง ตรงที่บางสมัยมีการเกณฑ์คนมา รับใช้ราชสำนักแบบไม่มีการเลี้ยงดู ให้ทำมาหากินเองและรับใช้ราชสำนัก จะพ้นจากการเป็นข้าราชการ- สำนัก ต้องมีทรัพย์สินมาไถ่ตัว หรือมีบุตรมารับหน้าที่แทนถึง 3 คน เช่นในสมัยกรุงศรีอยุธยา จนถึงสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์

ต่อมาในยุคเปลี่ยนแปลงการปกครอง เป็นแบบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์ทรง เป็นประมุข ราชภัฏหรือข้าราชการได้เปลี่ยนไป ต้องมีการสอบแข่งขันเข้ารับตำแหน่งต่างที่ หน่วยงานนั้นๆ เปิดเพื่อบรรจุเจ้าหน้าที่มีค่าตอบแทนชัดเจน ราชภัฏ แบ่งเป็นกลุ่มตามภาระงาน เป็นข้าราชการพลเรือน เป็นข้าราชการในองค์พระมหากษัตริย์ เป็นต้น

ราชภัฏทุกคน เป็นบุคคลที่อยู่ระบบราชการ ที่เป็นองค์การบริหารบ้านเมืองให้เป็นไป ในทิศทางที่สร้างความมั่นคงให้กับระบบการเมือง ราชภัฏต้องเป็นผู้ชี้นำประชาชนและปฏิบัติตาม นโยบายต่างๆ อย่างมีเอกภาพ เพื่อให้สอดคล้องกับระบบราชการ บริหารและปฏิบัติงานต่างๆ ให้ บรรลุผลสำเร็จตามนโยบาย ราชภัฏมีหน้าที่ในการนำนโยบายที่ฝ่ายการเมืองหรือรัฐบาลได้ กำหนดไว้ ไปปฏิบัติอย่างเต็มความรู้ความสามารถเพื่อให้บรรลุเป้าหมายตามที่กำหนดไว้ ซึ่ง พอจะกำหนดได้ดังนี้

1.1 ข้าราชการไทยในสมัยสุโขทัย

อาณาจักรสุโขทัยมีการปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่มีลักษณะพิเศษ คือ เป็นแบบพ่อปกครองลูก อันถือเป็นการสอดคล้องกับลักษณะของอาณาจักรสุโขทัย ที่เป็นนครรัฐ ไม่ใหญ่โตนัก ทำให้ระบบการบริหารปกครองเป็นไปในรูปแบบที่เรียบง่ายไม่สลับซับซ้อน โครงสร้างทางสังคมในส่วนของอำนาจการบริหารปกครองจึงเป็นของพระมหากษัตริย์โดยชอบธรรมแต่เพียงผู้เดียว โดยมีขุนนางที่เรียกว่า “ลูกขุน” เป็นผู้ช่วยเหลือแต่มีจำนวนไม่มาก ในสมัยสุโขทัยยังไม่มีระบบราชการที่เป็นสถาบันแยกออกจากประชาชนโดยทั่วไป เพราะในยามบ้านเมืองสงบสุข ไม่มีการสู้รบหรือสงคราม ราษฎรก็จะประกอบอาชีพของตนไปตามปกติ แต่ถ้าหากเกิดศึกสงครามราษฎรทุกคนก็จะต้องเปลี่ยนบทบาทสู่การเป็นทหารเพื่อทำการรบ หรือ อีกนัยหนึ่ง ก็คือ การทำราชการชั่วคราวนั่นเอง

1.2 ข้าราชการไทยในสมัยอยุธยา

อาณาจักรอยุธยา ยังคงมีการปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เหมือนในสมัยสุโขทัย การปกครองจะเป็นไปในรูปแบบของนายปกครองบ่าวหรือเจ้าปกครองไพร่ พระมหากษัตริย์เป็นสมมติเทพหรือเทวราชา ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนกับพระมหากษัตริย์ห่างเหินกันมากกว่าในสมัยสุโขทัย

การบริหารปกครองประเทศมีการจัดตั้งหน่วยงานที่มีความสลับซับซ้อน มีการขยายอาณาเขตและระบบเศรษฐกิจการเมืองที่เปลี่ยนไป เช่น ในเขตราชธานีจะมีการจัดแบ่งหน่วยงานที่รับผิดชอบออกเป็น 4 กรม หรือที่เรียกว่า จตุสดมภ์ ในแต่ละกรมจะมีเสนาบดีในตำแหน่ง “ขุน” เป็นผู้บังคับบัญชา ต่อมาในรัชสมัยของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ได้มีการจัดตั้งฝ่ายกลาโหมกับฝ่ายมหาดไทย โดยฝ่ายกลาโหมมีสมุหกลาโหมเป็นผู้บังคับบัญชารับผิดชอบดูแลในเรื่องของทหาร และฝ่ายมหาดไทยมีสมุหนายกเป็นผู้บังคับบัญชารับผิดชอบดูแลงานในด้านพลเรือน ทั้งสมุหกลาโหมและสมุหนายกมีฐานะเป็นอัครมหาเสนาบดี

ระบบราชการในสมัยอยุธยาจะมีความแตกต่างไปจากในสมัยสุโขทัย เพราะในสมัยอยุธยาผู้รับราชการกับประชาชนทั่วไป เริ่มมีการแยกออกจากกันอย่างเป็นทางการ วิธีการสรรหาบุคคลเข้าสู่ระบบราชการจะมีได้ 2 ลักษณะ นั่นคือ การถวายตัวเข้าเป็นมหาดเล็ก ซึ่งเป็นลักษณะการเข้ารับราชการโดยความสมัครใจ โดยผู้ที่ประสงค์จะรับราชการจะต้องเข้ามาถวายตัวเพื่อเป็นมหาดเล็ก ในครั้งแรกก็จะได้รับการฝึกหัดจากการฝากตัวให้ขุนนางไว้ใช้สอยจนเมื่อมีความชำนาญมากขึ้น ก็จะสามารถเลื่อนตำแหน่งทางชีวิตราชการได้ต่อไป และจากการถวายตัว

เพื่อเป็นมหาดเล็กนี้เอง ได้กลายเป็นจุดเริ่มของการแยกระบบราชการออกจากประชาชนโดยทั่วไป เพราะต่อมาได้มีการกำหนดยศ ราชทินนาม และศักดินาให้แก่ผู้รับราชการ เป็นการใช้หลักการ บังคับบัญชาตามลำดับชั้น ส่วนการรับราชการอีกวิธีหนึ่งก็คือ การเกณฑ์ไพร่ ซึ่งเป็นการบังคับ ให้ชาวไทยต้องเข้ามาทำงานให้กับราชการโดยไม่มีค่าตอบแทนแต่อย่างใด ซึ่งผู้วิจัยได้กล่าวถึง รายละเอียดมาแล้วในเรื่องของระบบราชภัฏในสมัยอยุธยา

1.3 ข้าราชการไทยในสมัยรัตนโกสินทร์

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ ถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ระบบราชการยังคงมีรูปแบบที่ไม่แตกต่างไปจากในสมัยอยุธยาตอนปลาย โดยเฉพาะการสรรหา บุคคลมาทำงานราชการ นั่นคือ ยังใช้การถวายตัวเข้าเป็นมหาดเล็ก และการเกณฑ์ไพร่เช่นเดิม จนกระทั่งในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ จึงได้เริ่มมีการปรับปรุงระบบราชการเพื่อ ให้สอดคล้องกับสภาพสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองที่เปลี่ยนไป แต่การเปลี่ยนแปลงที่เป็น รูปธรรม ทั้งในการบริหารปกครองและระบบราชการได้ปรากฏอย่างชัดเจนใน พ.ศ. 2435 ตรงกับรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ กล่าวคือ มีการยกเลิกตำแหน่งสมุหกลาโหม และสมุหนายก รวมทั้งกรมต่างๆ ทั้งหมด แล้วมีการจัดตั้งหน่วยงานขึ้นใหม่ 12 กรม เช่น กรมมหาดไทย กรมพระกลาโหม กรมท่า กรมยุติธรรม เป็นต้น ซึ่งการแบ่งหน่วยงานออกเป็น 12 กรม เป็นการแบ่งงานกันทำไม่ให้เกิดการก้าวถ่างงานระหว่างกัน และทำให้แต่ละกรม สามารถปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ แต่ต่อมาในปลายรัชกาลได้มีการยุบรวมกรมจนเหลือ 10 กรม คือ ยุบกรมยุทธนาธิการไปรวมไว้ในกรมพระกลาโหม และยุบกรมมรุทธารไปรวม ไว้ในกรมวัง และในวันที่ 1 เมษายน 2435 ก็ได้สถาปนากรมทั้ง 10 ขึ้นเป็นกระทรวง อันได้แก่

1. กระทรวงมหาดไทย
2. กระทรวงกลาโหม
3. กระทรวงต่างประเทศ
4. กระทรวงวัง
5. กระทรวงนครบาล
6. กระทรวงยุติธรรม
7. กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ
8. กระทรวงธรรมการ

9. กระทรวงเกษตรราธิการ

10. กระทรวงโยธาธิการ

ระบบราชการได้รับการพัฒนาเพื่อให้เหมาะสมกับสภาพเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองมากขึ้น ดังจะเห็นได้จากในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ได้มีการตรา “พระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือน พ.ศ. 2471” เพื่อเป็นการวางระเบียบการบริหารงานเกี่ยวกับข้าราชการพลเรือนทั่วไป และกำหนดให้มีการสอบแข่งขันในการคัดเลือกบุคคลเข้ารับราชการ

1.4 ข้าราชการในปัจจุบัน

ระบบราชการไทยในปัจจุบัน มีการจัดองค์การและการบริหาร ดังนี้

1. มีการจัดหน่วยราชการเป็นระดับ คือ เป็นกระทรวง ทบวง กรม กอง แผนก และฝ่าย โดยมีสายงานอำนาจหน้าที่ และการบังคับบัญชาเป็นระดับ เชื่อมโยงจากระดับบนสู่ระดับล่าง

2. ยึดถือกฎหมาย ระเบียบ ข้อบังคับเป็นหลักปฏิบัติ โดยมีจุดประสงค์เพื่อให้งานของราชการเป็นระเบียบแบบแผนเดียวกัน การปฏิบัติงานตามกฎหมายนี้ทำให้เกิดความไม่คล่องตัวในการดำเนินงาน

3. พยายามแบ่งงานเป็นสัดส่วน แต่มักไม่มีการกำหนดวัตถุประสงค์ที่ชัดเจน และจากการที่ไม่กำหนดวัตถุประสงค์การปฏิบัติงานของหน่วยงานให้ชัดเจน จึงมักปรากฏว่ามีหน่วยงานที่ปฏิบัติงานซ้ำซ้อนกัน เกิดจากการจัดตั้งหน่วยงานใหม่หรือขยายหน่วยงานโดยไม่พิจารณาให้รอบคอบ ทำให้เกิดปัญหาในการทำงานซ้ำซ้อนและปราศจากการร่วมมือประสานงานระหว่างหน่วยงาน

4. การคัดเลือกบุคคลเข้ารับราชการ ตามหลักการจะใช้หลักคัดเลือกบุคคลที่มีความสามารถและกำหนดเงินเดือนตามความสามารถและความรับผิดชอบ เรียกว่า “ระบบคุณธรรม” แต่ในทางปฏิบัติ การคัดเลือกบุคคลเข้ารับราชการหรือการพิจารณาความดีความชอบ ยังคงมีการเล่นพรรคเล่นพวก ปราศจากความบริสุทธิ์ยุติธรรม

โดยสรุป ระบบราชการจะมีลักษณะเป็นการปฏิบัติงานโดยอาศัยอำนาจหน้าที่ตามตัวบทกฎหมายจึงเป็นการปฏิบัติงานตามลำดับขั้นตอนการบังคับบัญชา ซึ่งมีการระบุอำนาจหน้าที่และขอบเขตงานไว้อย่างชัดเจน อันเป็นลักษณะงานอาชีพ และจากการที่ระบบราชการเป็นระบบที่มีความต่อเนื่องในการดำรงอยู่ในสังคม

ด้วยระยะเวลาที่ยาวนานและต่อเนื่อง ทำให้ระบบราชการมีโอกาสในการพัฒนาองค์การสู่ความเป็นองค์การที่มีความเข้มแข็ง จนในบางครั้งการพัฒนาของระบบราชการจึงถูกมองว่า เป็นการพัฒนาระบบราชการให้มีไว้เพื่อรักษาระบบราชการเองให้คงอยู่ หรืออีกนัยหนึ่งก็คือเป็นการปรับตัวและขยายองค์การเพื่อประโยชน์และความอยู่รอดของตัวระบบราชการเอง และเพื่อข้าราชการส่วนใหญ่ของมันเอง แต่ไม่ว่าเราจะมองระบบราชการในลักษณะใดก็ตาม สิ่งที่เราปฏิเสธไม่ได้ก็คือ ระบบราชการมีส่วนเกี่ยวข้องและส่งผลกระทบต่อประชาชนตั้งแต่เกิดจนตาย และเป็นสถาบันทางการเมืองที่ขาดไม่ได้สำหรับการเมืองการปกครองสมัยใหม่ ที่มีการแบ่งอำนาจในการปกครองออกเป็นสองระดับ คือ ระดับนโยบายและระดับปฏิบัติ เพราะฉะนั้น ปัญหาที่เกิดขึ้นกับระบบราชการจึงไม่ใช่ปัญหาเฉพาะในระบบราชการหรือเป็นของระบบราชการ แต่เป็นปัญหาของระบบสังคมทั้งหมด ที่เราทุกคนได้รับผลกระทบและจะต้องช่วยกันแก้ไข

สำหรับคุณธรรมของราชภัฏหรือข้าราชการในสังคมไทยนั้น ในยุคแรกนักปราชญ์ราชบัณฑิต ได้นำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เช่นหลักราชวสดีธรรมมาเป็นหลักปฏิบัติ แต่ต่อมาได้กลายเป็นรูปแบบระเบียบปฏิบัติ ซึ่งอยู่บนพื้นฐานของหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาบ้าง แต่ห่างออกไปเรื่อยๆ จนราชภัฏก็มีแต่ความรู้ความสามารถ ขาดคุณธรรม เรียนเก่ง ทำงานดี มีความสามารถ แต่ฆ่ากันอย่างเลือดเย็น เช่น ราชภัฏผู้เป็นแพทย์

ราชภัฏในสังคมไทย ที่ทรงคุณธรรมสูงสุดเป็นเพียงกัลยาณปुरुชน คนที่ยังมีกิเลสประพตติศิปปฏิบัติชอบเท่านั้น คงเนื่องมาจากยุคนี้เป็นยุคที่เรียกกันว่า กลียุค คือยุคที่มนุษย์เสื่อมถอยจากศีลธรรม ต่างจากยุคของราชภัฏที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นยุคที่เจริญด้วยศีลธรรม เป็นยุคที่มีพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า มีพระจีณาสพจำนวนพัน

2. เสนอแนะ

2.1 จากการศึกษาวิจัยเรื่องนี้ ผู้วิจัยเห็นว่า ควรมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้ซึ่งยังขาดอยู่เพื่อจะได้มีงานวิจัยไว้ศึกษาเปรียบเทียบสังคมไทยที่เป็นสังคมพุทธศาสนากับสังคมพุทธศาสนาที่เครู้งเรื่องด้วยศีลธรรม

2.1.1 ควรมีการศึกษาวิจัยหลักธรรมของราชภัฏโดยตรงจากคัมภีร์พระพุทธศาสนา วิเคราะห์กับหลักปฏิบัติที่เป็นรูปแบบในสังคมไทย

2.1.2 ควรมีการศึกษาวิจัยหลักปฏิบัติหรือระเบียบปฏิบัติหรือคุณธรรมของราชภัฏในสังคมไทย โดยแยกศึกษาเป็นฝ่ายๆ ไป เช่น ข้าราชการตำรวจ ข้าราชการครู ข้าราชการในพระองค์

2.1.3 ควรมีการศึกษาวิเคราะห์ผู้ปกครอง ที่เป็นพระราชาในสังคมไทยนับแต่อดีตถึงปัจจุบันและคุณธรรม หรือหลักบริหารที่ทรงใช้บริหารรัฐ

2.1.4 ควรมีการศึกษาวิเคราะห์ ผู้ปกครองที่แยกจากระบบพระมหากษัตริย์ หรือผู้นำในระบบปกครองที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข เปรียบเทียบความเจริญด้านศีลธรรมของระบบปกครองที่มีพระราชาทรงมีอำนาจสิทธิ์แบบสมบูรณ์ตามฤทธิราชย์กับระบบการปกครองที่มีคณะรัฐบาล

2.2 ข้อเสนอสำหรับข้าราชการนำไปปฏิบัติ คือราชวสดีธรรม ซึ่งเป็นหลักในการปฏิบัติราชการ 49 ประการ ดังกล่าวมาแล้ว แบ่งได้เป็น 3 ส่วนใหญ่ๆ คือ ธรรมที่เกี่ยวกับการปฏิบัติต่อพระเจ้าแผ่นดินโดยตรง มีอยู่ถึง 17 ข้อ ส่วนที่สองเป็นธรรมเกี่ยวกับการควบคุมตนเองของข้าราชการซึ่งมีธรรมที่สำคัญๆ คือ ความมีสติ การใช้ปัญญา ความไม่หวั่นไหวตามโลกธรรม คือ ลาภ ยศ สรรเสริญ สุข ความไม่เกียจคร้าน ความไม่เห็นแก่ได้ การไม่มัวเมาในสุราและนารี ความเป็นคนอ่อนน้อม ความอดทนไม่โกรธง่าย การพูดจาดี การละเอียดต่อความชั่ว และการเลี้ยงดูบิดามารดา ธรรมในส่วนนี้ เมื่อพิจารณาจะเห็นว่า ข้อใหม่คือ การตัดต้นเหตุแห่งการถือราษฏร์บังหลวง คืออบายมุขต่างๆ ความโลภและความชั่วอย่างหนึ่ง การปลูกฝังลักษณะที่จะทำให้การทำงานได้ดีและเข้ากับผู้อื่นได้ดี คือความมีสติ การใช้ปัญญา ความอดทน และการพูดจาดี ไม่พูดมากเกินพอดี นอกจากนี้ยังมีธรรมที่เป็นเครื่องแสดงความเป็นคนดี คือการเลี้ยงดูบิดามารดา และธรรมที่แสดงการใฝ่รู้ คือการไปหาสมณชีพราหมณ์ ผู้มีความรู้และมีธรรม ถ้าข้าราชการ(ราชภัฏ)นำไปประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติหน้าที่ของตน จะทำให้ก้าวหน้าในหน้าที่ราชการและยังทำให้ชาติบ้านเมืองเจริญรุ่งเรืองอย่างแน่นอน

นอกจากนี้ เมื่อพิจารณาถึงหลักเกณฑ์ที่จะนำไปใช้เพื่อให้เกิดผลดีแก่การปฏิบัติงานแล้ว ยังมีหลักการที่ควรนำมาใช้ 11 ประการ ซึ่งได้แก่

1. จงรู้จักตนเองและหาทางปรับปรุงตนเองอยู่เสมอ
2. จงทำตนเป็นตัวอย่าง
3. จงรู้งานของท่าน
4. จงแสวงหาความรับผิดชอบ และยอมรับผิดชอบในการกระทำของตน
5. จงมีการตัดสินใจที่รอบคอบและทันเวลา
6. จงรู้จักคนของท่านและดูแลสวัสดิภาพของเขา
7. จงให้คนของท่านรู้ในสิ่งที่ควรรู้อยู่เสมอ
8. จงปลูกฝังความรู้สึกรับผิดชอบให้มีขึ้นในตัวผู้ใต้บังคับบัญชา

9. จงแน่ใจว่างานที่มอบให้ นั้น เป็นที่เข้าใจของผู้ใต้บังคับบัญชา โดยมีการกำกับดูแลและให้มีการปฏิบัติงานได้ผลสำเร็จ

10. จงฝึกคนให้ทำงานเป็นหมู่คณะ

11. จงใช้หน่วยงานของท่านให้เหมาะแก่ความสามารถอยู่เสมอ

ในการใช้หลักการนำหรือหลักปฏิบัติของผู้นำเหล่านี้ ย่อมจะก่อให้เกิดวินัย ขวัญ และการรักหมู่คณะขึ้น และยังคงต้องมีหลักมนุษยสัมพันธ์ ซึ่งเป็นเรื่องของทฤษฎี หลักดังกล่าวย่อมใช้ได้ทั้งกับผู้บังคับบัญชาและผู้ใต้บังคับบัญชา คือ

1. ทำให้ผู้ใต้บังคับบัญชารู้สึกว่ามีความมั่นคงในการทำงาน
2. ให้ความเห็นอกเห็นใจ
3. ให้บำเหน็จความชอบตามควรแก่โอกาส
4. ให้การยอมรับนับถือว่ามีส่วนร่วมในผลสำเร็จของงาน
5. ให้พยายามเอาใจใส่ในหน้าที่ความรับผิดชอบ
6. เอาใจเขามาใส่ใจเราและมีความเข้าใจอันดีต่อกัน
7. มีความแนบเนียนเข้ากันได้
8. รู้จักกาลเทศะ

นอกจากนี้ ควรประพฤติปฏิบัติตามหลักปฏิบัติราชการสมัยรัตนโกสินทร์ ที่เป็นแบบฉบับซึ่งปรากฏ ดังพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พิมพ์แจกข้าราชการในการพระราชพิธีตรุษสงกรานต์ พ.ศ.2457

1. ความสามารถ ทำการงานให้เป็นผลสำเร็จได้ดียิ่งกว่าผู้ที่มีโอกาสเท่าๆ กัน
  2. ความเพียร กล้าหาญไม่ย่อท้อต่อความยาก และบากบั่นเพื่อจะข้ามความขัดข้องให้จงได้
  3. ความไหวพริบ รู้จักสังเกตและปฏิบัติตามควรโดยไม่ต้องมีใครเตือน
  4. ความรู้เท่าถึงการ รู้จักปฏิบัติการให้เหมาะสมด้วยประการทั้งปวง
  5. ความซื่อตรงต่อหน้าที่ ตั้งใจกระทำการซึ่งได้รับมอบให้เป็นหน้าที่ของตน
- โดยสุจริต
6. ความซื่อตรงต่อคนทั่วไป ประพฤติซื่อตรงต่อคนทั่วไป รักษาตนให้เป็นคนเชื่อถือได้

- อื่นได้คือ
7. ความรู้จักนิสัยคน เรียนรู้ซึ่งกันและกันเพื่อที่จะวางตัวได้ถูกและเข้ากับบุคคล
  8. ความรู้จักผ่อนผัน ผ่อนได้บ้างตามสมควรแก่เหตุ
  9. ความมีหลักฐาน มีบ้านเรือน ครอบครัวที่มั่นคง และตั้งตนไว้ชอบ
  10. ความจงรักภักดี ความยอมสละตนเพื่อประโยชน์แห่งท่าน

หลักราชการ 10 ประการนี้ เป็นการผสมผสาน หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา กับ วิทยาการจากทางยุโรป การใช้หลักการหรือหลักปฏิบัตินี้ จะก่อให้เกิดวินัย ขวัญ และการรัก หมู่คณะขึ้น และยังต้องมีหลักมนุษยสัมพันธ์ เมื่อข้าราชการปฏิบัติได้ตามนี้ สังคมไทยจะเจริญรุ่งเรือง ในด้านต่างๆ ทำให้ประชาชนอยู่กันอย่างสันติสุข